

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Dana Siedemová

**Vývoj událostí ve Rwandě a jejich vliv na
francouzsko-rwandské vztahy v období
1990-1995**

Bakalářská práce

Praha 2010

Autor práce: **Dana Siedemová**

Vedoucí práce: **PhDr. David Emler**

Oponent práce: **Doc. PhDr. Michel Perottino, PhD.**

Datum obhajoby: květen 2010

Hodnocení:

Bibliografický záznam

SIEDEMOVÁ, Dana. *Vývoj událostí ve Rwandě a jejich vliv na francouzsko-rwandské vztahy v období 1990-1995*. Praha: Karlova Univerzita, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2010. 46 s. Vedoucí bakalářské práce PhDr. David Emler

Anotace

Bakalářská práce „*Vývoj událostí ve Rwandě a jejich vliv na francouzsko-rwandské vztahy v období 1990-1995*“ se zabývá francouzsko-rwandskými vztahy v první polovině 90. let. Vývoj vzájemných vztahů dává práci do souvislostí s dramatickými událostmi, které se ve Rwandě v této době odehrávaly. V říjnu 1990 v zemi propukl konflikt, který byl zapříčiněn snahou o návrat tutsijského etnika, které bylo v průběhu 60. – 70. let vyhnáno do sousední Ugandy, zpět do Rwandy. Tutsijové, zformovaní do militantního hnutí pojmenovaného Rwandská vlastenecká fronta, útočili na dosavadní režim hutuovského prezidenta Juvénala Habyarimany. Režim prezidenta Habyarimany byl znám udržováním velmi dobrých vztahů s Francií, prezident měl i osobní vztahy se svým protějškem Françoisem Mitterrandem. Je známo, že během nestabilní situace v zemi Francie Habyarimanův režim finančně, politicky a vojensky podporovala. Chtěla udržet v zemi režim, který pro ni byl výhodný, často je v literatuře zmiňován i přátelský vztah mezi tehdejšími hlavami států. V dubnu 1994 byl spáchán atentát na rwandského prezidenta, po jehož smrti dochází v zemi k propuknutí genocidy. Během genocidy Francie podniká dvě vojenské operace, které skrývají odvrácené strany oficiálních důvodů svého vyslání. V červenci je genocida ukončena poté, co Rwandská vlastenecká fronta přejímá velení v Kigali, tedy i vládu v celé zemi. Tímto aktem se významně mění vztahy mezi Francií a touto africkou zemí.

Annotation

The thesis "*Development of events in Rwanda and their influence on French-Rwandan relations between 1990 and 1995*" analyses relations between France and Rwanda during the first half of the 1990s. The development of their relationship over this period is put into context through an examination of events that happened in Rwanda. In October 1990 civil war broke out in the country. The conflict was sparked by the return of the Tutsi minority, who had been exiled from Rwanda to Uganda during the 1960s and 1970s. Upon their return, the minority group formed a military movement called the Rwandan Patriotic Front, and aimed to attack the regime of Rwandan president Juvénal Habyarimana, a Hutu.

Habyarimana's regime was well known for having a good relationship with France and its former president François Mitterrand. It is known that during the conflict in Rwanda, France had financially, politically and militarily supported Rwanda. France wished to conserve Habyarimana's regime, not only for the benefit of the country, but also due to a strong friendship between Mitterrand and Habyarimana. In April 1994, Habyarimana was assassinated. This event triggered the start of the genocide. During the genocide, France launched two military operations in the region, though their official reasons for entering into the conflict were kept secret. The genocide ended in June 1994 after the Rwandan Patriotic Front took control over the capital of Kigali. From this point, relations between France and Rwanda have changed significantly.

Klíčová slova

Francie, Rwanda, genocida, občanská válka, zahraniční politika, Habyarimana, Mitterrand, vojenské operace,

Keywords

France, Rwanda, genocide, civil war, foreign policy, Habyarimana, Mitterrand, military operations,

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila pouze uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 20. května 2010

Dana Siedemová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé práce – PhDr. Davidovi Emlerovi, který mi v průběhu sepisování této práce dával cenné rady a věnoval čas. Dále bych chtěla poděkovat zaměstnancům knihovny Humanitas Afrika, za jejich pomoc a ochotu.

Obsah

1	Úvod	8
1.1	Kritika literatury a metodologie práce	10
2	Úvod do problematiky: historický nástin francouzsko-rwandských vztahů	12
2.1	Správa Belgie	13
2.2	Nezávislost, nestabilita a prohlubování francouzsko-rwandských vztahů	13
2.3	Nárůst vnitřních konfliktů vedoucích k občanské válce	15
3	Občanská válka	17
3.1	Konference v La Baule – předznamenání konfliktu?	17
3.2	V předvečer útoku	18
3.3	Operace Noroît	20
3.4	Dohoda z Aruši	23
4	Tři měsíce vraždění – otočka o 180 stupňů ve francouzsko-rwandských vztazích	26
4.1	Genocida	26
4.2	Operace Amaryllis	28
4.3	Operace Turquoise	28
5	Francouzsko-rwandské vztahy jako kontroverzní téma?	31
5.1	François Mitterrand a Juvénal Habyarimana – nerozluční přátelé?	32
5.2	Možnost prevence hrůzných událostí a otázky nad průběhem vojenských misí	32
5.3	Konference v Biarritz	35
6	Francouzsko-rwandské politické známosti a jejich zvrát po roce 1994	37
7	Závěr	40
8	Summary	42
9	Použitá literatura a prameny	44

1 Úvod

Ve své bakalářské práci se zabývám zahraničně-politickými vztahy mezi Francií a Rwandou v období let 1990 – 1995. Cílem zkoumání je zmapovat, jak se vztahy mezi Rwandou a Francií vyvíjely během tohoto období a to na konkrétních případech, kdy se Francie ve Rwandě vojensky angažovala a spolupracovala s tamější vládou. Cílem práce je zjistit, jaký měly rwandské události z let 1990 – 1995 dopad na zahraničně-politické vztahy mezi těmito státy.

Důvodů ke zkoumání daného tématu a časového období první poloviny 90. let minulého století se nabízí několik. Již sám název – Vývoj událostí ve Rwandě a jejich vliv na francouzsko-rwandské vztahy v letech 1990 - 1995, vybízí k pozorování několika témat najednou. Nejen, že samotná kapitola rwandských dějin během první poloviny 90. let je pozoruhodná, ale pokud ji rozšíříme o zahraničně-politickou vazbu Francie na tento region, poskytne nám hned několik zajímavých témat ke zkoumání. Dále je důležité si ujasnit, jaký vliv měly události ve Rwandě na francouzsko-rwandské vztahy, které je důležité zmapovat. Tyto vztahy se částečně prolínají a zapadají také do širšího kontextu celkové problematiky geopolitiky západních států na africkém kontinentě.

Ve Rwandě došlo počátkem 90. let k velké občansko-etnické krizi, která vyvrcholila v roce 1994 cíleným vyvražděním příslušníků kmene Tutsijů. Tato krize, která se, na rozdíl od genocidy samotné, pouze zřídka objevila ve světových médiích, je důležitým tématem francouzské zahraniční politiky 90. let. Francie, jakožto země spřízněná s řadou afrických států se o situaci v zemi velmi intenzívně zajímala a dokonce na ní zareagovala vysláním vojenských a humanitárních misí. Také ve spojitosti s francouzskou účastí v zemi a rwandskou genocidou došlo k některým krokům, které i tehdejší francouzští politikové pojmenovali jako „mylná rozhodnutí“.

Nabízí se ještě jedna skutečnost, která je důležitá zmínit. Téma, které jsem si zvolila, se v českém prostředí jeví jako neaktuální a nezajímavé ke zkoumání. Důkazem toho je i úryvek z článku z periodika Mezinárodní politika: „Afrika nepatří mezi zahraničně-politické priority České republiky. Naše úřady zejména v subsaharské Africe plní spíše roli „udržovací“ a o jejich existenci se vedou permanentní debaty, tudíž jsou všeobecně podceňovány. Je třeba

brát na vědomí, že evropský a světový trend je spíše opačný.“¹ Jak ale dokládá tato poslední věta, není to trend světový.

Důvodů ke zvolení daného tématu se nabízí hned několik. Prvním argumentem pro výběr zkoumané problematiky je aktuálnost tématu. Například v únoru tohoto roku, se nynější francouzský prezident Nicolas Sarkozy vydal na „urovnávací“ oficiální návštěvu Rwandy, kde se pokusil po několika letech znovu obnovit ztracené vztahy, které byly na počátku 90. let velmi pevné, ale později byly úplně přerušeny. Okamžik pomyslného přerušování rwandsko-francouzských vztahů již nespádá do časového záběru mé práce. Únorová cesta Nicolase Sarkozyho do Rwandy, byla pečlivě sledována světovými médii. A tak nám téměř po 15 letech dokládá aktuálnost a důležitost rwandsko-francouzských vztahů v 90. letech.

Nabízí se ale i další důvody, proč je důležité se tímto tématem zabývat. Francouzsko-rwandské vztahy zapadají do širšího tématu, kterému se věnuje francouzská zahraniční politika. Je to nástupnictví, které přišlo po konci koloniálního období ve světě. I když práce poukazuje na skutečnost, že případ Rwandy se poněkud liší od ostatních frankofonních států v Africe, i přesto tato malá africká země určitou dobu pod hlavičku frankofonie spadala. Toto se projevovalo úzkou spoluprací s ostatními frankofonními africkými státy, která byla zaštitěna Francií. Spolupráce se týkala jak obchodu, tak vojenství, ale i kultury a zdravotnictví. Tyto úzké francouzsko-africké vztahy přirozeně vycházejí z přechodu z koloniálního období. Bývalý gabonský prezident Omar Bongo kdysi řekl: „Afrika bez Francie je jako auto bez šoféra, a Francie bez Afriky je auto bez benzínu“.²

Neokolonialismus, postkolonialismus a Françafrique

Záměrem mé práce není definovat termíny neokolonialismus, postkolonialismus, či Françafrique. V práci se budu soustředit převážně na vztahy mezi Rwandou a Francií. Pokud jsou v některých kapitolách zmíněny i další africké státy, je to pouze z důvodu jejich důležitosti ve vztahu k mnou zkoumanému tématu. Přesto je důležité definovat termín Françafrique, který byl poprvé uveden Félixem Houphouët-Boignym, bývalým prezidentem

1 Fuchsová, Margita. „České předsednictví ve východní Africe.“ Mezinárodní politika XXXIII, č. 7 (2009): 15.

2 Kybal, Tomáš. 8. června zemřel africký prezident, gabonský Omar Bongo, symbol francouzské Afriky. 01. 07 2009. http://www.rozhlas.cz/komentare/portal/_zprava/601716 (přístup získán 05. 05 2010).

Pobřeží slonoviny. Termínem měl Houphouët-Boigny na mysli pozitivní a pevný vztah Francie k africkým státům. Později si název vypůjčil François-Xavier Verschave, který jej rozšířil o negativní rozměr. V současnosti je *Françafrique* termín, užívaný převážně kritiky francouzské zahraniční politiky od dob Charlese de Gaulla. Některá literatura, se kterou pracuji, pochází od autorů, kteří se silně identifikují s teorií *Françafrique* a proto jsou tím myšlenky a teorie v jejich dílech ovlivněny.

V mé práci se často objevuje popis situací a historických událostí ve Rwandě na počátku 90. let minulého století. Vzhledem k tomu, že francouzská vysoká politika byla ve věcech Rwandy silně zainteresována, tak byla ochotna například vyslat vojenské mise do regionu. Mise, které byly v této africké zemi podniknuty v 90. letech minulého století se svým způsobem podílely na průběhu a vývoji občanské války a tím zasahovaly do dění ve Rwandě. Z tohoto důvodu popisují události, které Rwandu v daném období provázely, přestože to není hlavním cílem mého zkoumání. Tím mám na mysli události jako občanská válka, proces usmíření, genocida, vláda Rwandské vlastenecké fronty.

1.1 Kritika literatury a metodologie práce

Práce je napsána v chronologickém pořadí. V první kapitole vysvětluji, proč došlo ke konfliktům a složitým situacím během první poloviny 90. let a z jakého důvodu byly francouzské vazby na Rwandu tolik silné. Další kapitoly se zabývají událostmi z let 1990-95 a francouzskými reakcemi na ně. V předposlední kapitole bych ráda poukázala na odvrácenou stranu výkladu dějin z let 1990-95. Téma kontroverzních vztahů mezi Elysejským palácem a režimem prezidenta Habyarimany zabírá místo ve většině dostupných zdrojů, je tedy důležité ho také připustit jako možný fakt. Uvádím zde jasný příklad změny vztahů mezi těmito státy. V konečné kapitole se zaměřuji na dopad personálních změn ve vysokých politických funkcích obou států.

Práce se zakládá na analýze dostupné literatury, a to převážně literatury sekundární. Text práce a poznatky dosažené během psaní jsou založeny na dostupných informacích z literatury a elektronických zdrojů.

Co se týče literatury a zdrojů, které se zabývají tématem rwandsko-francouzských vztahů v období poslední dekády minulého století, musíme být při výběru obezřetní. Nabízí se nepřeberná škála knih, která se zabývá daným tématem. Mnohá z dostupné literatury přímo bez kritické analýzy obviňuje Francii z genocidy ve Rwandě a z dalšího porušování lidských práv na základě mocenských a politických snah. Některá díla byla napsána přímo pamětníky

hrůzných událostí, a proto tyto zdroje obsahují citová zbarvení, která se nezakládají na vědeckém výzkumu. V práci budu používat převážně literaturu a internetové odkazy vědeckého typu, ale také literaturu populární. Stěžejními díly pro tuto práci byla literatura, jež se přímo zabývá tématem Francouzsko-rwandských vztahů či zainteresovanosti Francie ve Rwandě během 90. let jako je například kniha Daniely Kroslové: „*The Role of France in the Rwandan Genocide*“ nebo Lindy Melvernové: „*A People Betrayed (The Role of the West in Rwanda's Genocide)*“. Podobně laděná kniha „*François Mitterrand, l'armée Française et le Rwanda*“ francouzského historika Bernarda Lugana, jež se často na některá fakta dívá z jiné perspektivy a není tolik kritická k francouzské politice ve Rwandě. Dále jsem použila knihu *Silent Accomplice: The Untold Story of the Role of France in the Rwandan genocide*, spíše novinářského žánru od amerického autora Andrewa Wallise, která spekuluje nad poněkud kontroverznějším vysvětlením rwandsko-francouzských vztahů. S odlišnými hypotézami přichází také kniha „*La complicité de la France dans le génocide des Tutsi au Rwanda*“ pod záštitou francouzské asociace Survie, která je známa svými nekompromisními názory na politiku Françafrique. Na druhou stranu se v knize objevuje mnoho argumentů, které jsou věcně podloženy

Dále jsem použila některé knihy týkající se pouze genocidy. Jedním z titulů je Ternonův *L'État criminel (Les génocides aux XXe siècle)* či Bell – Fialkoffovy *Etnické čistky*. Tyto knihy mi sloužily k pochopení vypuknutí genocidy ve Rwandě. V neposlední řadě je nutno zmínit dva internetové články z African affairs autorů Tonyho Chaffera a Tamary Golanové, již se snaží zmapovat francouzsko-africkou politiku.

2 Úvod do problematiky: historický nástin francouzsko-rwandských vztahů

Území dnešního státu Rwanda, nacházející se v subsaharské Africe, konkrétně v regionu Velkých jezer, historicky nepatřilo mezi hlavní geostrategické zájmy evropských mocností. Poprvé se o něm zmiňují cestovatelé a misionáři až při svých dobrodružných výpravách za neznámem během 19. století. Z dostupných materiálů vyplývá, že prvním Evropanem, který vstoupil na území dnešní Rwandy, byl zřejmě známý cestovatel David Livingstone v roce 1858.³ Velkou roli v seznamování světa s Rwandou však sehráli také evropští, převážně francouzští křesťanští misionáři na přelomu 19. a 20. století.⁴

Rwanda - území, kterému se také jinak říká Země tisícero kopců, mělo v posledních dvou dekádách 20. století velmi úzký politický a kulturní vztah s Francií a s frankofonními státy v Africe vůbec. Mylně by se tedy mohlo zdát, že tomu tak bylo na základě přirozené spolupráce mezi mocenskou základnou a jejími bývalými koloniemi, jak se tomu dělo v případě francouzských kolonií v Africe, kde jsou dodnes cítit silné vlivy francouzské kultury a francouzština zde zůstala úředním jazykem. Rwanda ovšem neprošla stejnými koloniálními dějinami.

Historické území Rwandy bylo v rámci dohody o afrických koloniích na Berlínském kongresu v letech 1884-1885 přiřčeno pod správu Německa. Toto relativně krátké období německé koloniální správy skončilo během první světové války, když belgická armáda v roce 1916 vstoupila do hlavního města Rwandy – Kigali.⁵

V roce 1923 byly západní provincie Rwanda – Burundi (Ruanda – Urundi) předány jako mandát Společnosti národů pod administrativní správu Belgie.⁶ Větší část teritoria - Tanganika – tak připadla pod správu Spojeného království.

³ Bell - Fialkoff, Andrew. Etnické čistky. Praha: Práh, 2003. s. 197.

⁴ Lugan, Bernard. François Mitterrand, L'armée française, et le Rwanda. Courtry: ÉDITIONS DU ROCHER, 2005. s. 25

⁵ Krosiak, Daniela. The Role of France in the Rwandan Genocide. 1. vydání. [India]: C. Hurst & Co., 2007. s. 19.

⁶ Bell - Fialkoff, Andrew. Etnické čistky. Praha: Práh, 2003. s. 197.

2.1 Správa Belgie

Správa Belgie trvala až do července roku 1962, kdy Rwanda získala nezávislost. Nicméně nadvláda Belgie v okolí Velkých jezer znamenalo pro pozdější Rwandu zavedení mnoha reforem, jež velkou měrou ovlivnily její následný vývoj a vedly k četným etnickým konfliktům. Jako nejvýznamnější zmiňme jedno důležité „belgické“ administrativní opatření. Rwanda, toho času rozčleněná do několika minoritních (Tutsijové, Twa) a majoritního (Hutuové) kmene, se náhle ocitá ve svízelné situaci. Belgická správa se totiž rozhodla podporovat minoritní kmen Tutsijů. Ti z této situace pochopitelně těžili, a získávali tak více půdy, čímž vzrůstala i jejich společenská prestiž.⁷ Naopak populace patřící k majoritní etnické skupině Hutuů byla v důsledku těchto zavedení až do 60. let pokládána za podřadnější, a tedy nevhodnou pro vládnutí v zemi.

V roce 1933 bylo belgickou vládou organizováno sčítání lidu a skupina belgických úředníků rozdělila celou populaci do tří kmenů: Hutu, Tutsi a Twa.⁸ Na základě tohoto rozdělení byly každému občanovi přiděleny identifikační karty, které sloužily nejen jako občanský průkaz, ale převážně k určení kmenové identity.⁹ Od 50. let minulého století (tj. od počátku dekolonizace) průběžně začíná docházet k vyhrocení kmenových konfliktů, při kterých mnoho Tutsijů volí raději emigraci do okolních států (např. do Ugandy, Burundi nebo Tanzanie).

2.2 Nezávislost, nestabilita a prohlubování francouzsko-rwandských vztahů

Když v létě 1962 dala Belgie Rwandě nezávislost, země se ocitla v nestabilitě a pro její politické představitele bylo důležité najít si mezi světovými mocnostmi ochránce. Zájem o politickou spolupráci s Rwandou z řad západních mocností také stoupal. Důvodem nebylo „nevýznamné“ nerostné bohatství této země, ale zejména geostrategická poloha oblasti. Vzhledem k bipolaritě tehdejšího světa bylo zřejmé, že by v případě nezájmu západních mocností projevil o tento svého času nestabilní africký stát zájem Sovětský svaz. Západ si rovněž uvědomoval, jaké snahy SSSR na vytvoření nestability v centrální Africe vynakládal.

⁷ Wallis, Andrew. *Silent Accomplice : The Untold Story of France's Role in the Rwandan Genocide*. Editor: I. London: I. B. Tauris, 2006. s. 10.

⁸ MELVERN, Linda . *A People Betrayed : The Role of the West in Rwanda's genocide*. 8th impression. Cape Town : NAEP, 2008. 272 s. ISBN 062026654. s. 11.

⁹ Bell - Fialkoff, Andrew. *Etnické čistky*. Praha: Práh, 2003. s. 196.

Někteří autoři se domnívají, že k rivalitě docházelo také mezi samotnými západními státy, což byl jeden z dalších důvodů, proč Francii tolik záleželo na udržení dobrých vztahů s Rwandou. Důvody k podílení se na vývoji v tomto odlehlém regionu byly spatřovány především v kulturním a jazykovém dědictví. Elysejskému paláci nezáleželo pouze na udržení dobrého vztahu s obchodním partnerem, ale na udržení nadvlády v regionu před anglofonními rivaly.¹⁰

Francouzsko – rwandské zahraniční vztahy se tak postupně začaly prohlubovat již od počátku 60. let. Mezi politickými představiteli států docházelo k častým setkáním, která sloužila k uzavírání oboustranně výhodných smluv a dohod. První krok ve prospěch vytvoření dobrých vztahů přišel ve chvíli, kdy Belgičané opustili Rwandu v roce 1962 a území získalo svou nezávislost.

Několik měsíců po získání nezávislosti byl tehdejší rwandský prezident Grégoire Kayibanda pozván Charlesem de Gaullem na oficiální návštěvu Francie. Při příležitosti návštěvy Kayibanda poděkoval generálu de Gaullovi za přímluvu za členství Rwandy v OSN.¹¹ Jenže význam této návštěvy je nezbytné spatřovat ještě v další rovině: byla chápána nejen jako gesto navázání spojeneckých vztahů s Francií - vytvoření spojení na poli světovém, ale rovněž i jako objevení „nového evropského kmotra“. Nedlouho poté (v prosinci 1962) dochází ve Rwandě k podpisu tří smluv o vzájemné ekonomické, kulturní a technologické spolupráci. V témže roce se též Rwanda začleňuje do skupiny frankofonních afrických států, nazývané Africko-malgašská unie (Union Africaine et Malgache - UAM), později přejmenované na Společnou africko-malgašskou organizaci (Organisation Commune Africaine et Malgache - OCAM). V tomto období nepředstavovala Rwanda pro francouzskou zahraniční politiku významného partnera. V roce 1964 je zřízeno historicky první francouzské velvyslanectví v Kigali. Důraz ale není kladen pouze na diplomacii, ale také na šíření frankofonní kultury. V hlavním městě se tak ve stejné době otevírá francouzské kulturní centrum, kde mají Rwandané možnost seznamovat se s francouzskou kulturou a uměním. Z důvodu nárůstu množství aktivit ve francouzsko-rwandské spolupráci přibýlo také Francouzů žijících ve Rwandě a naopak, násobí se i počet Rwandanů pobývajících ve Francii.

¹⁰ Wallis, Andrew. *Silent Accomplice : The Untold Story of France's Role in the Rwandan Genocide*. Editor: 1. London: I. B. Tauris, 2006. s. 12.

¹¹ Lugan, Bernard. *François Mitterrand, L'armée française, et le Rwanda*. Courty: ÉDITIONS DU ROCHER, 2005. s. 25

2.3 Nárůst vnitřních konfliktů vedoucích k občanské válce

Po státním převratu a sesazení prezidenta Grégoire Kayibandy, se stává v roce 1973 novou hlavou země Juvénal Habyarimana. Hlavní moc získává jeho politická strana Národní republikánské hnutí pro rozvoj a demokracii (Mouvement républicain national pour la démocratie et le développement - MRND). Změna osobnosti v prezidentském křesle ovšem neměla příliš velký vliv na zahraniční vztahy. Habyarimana uváděl jako cíl své politiky urovnání etnických konfliktů, ty však nebyl schopen uvést do praxe. Dva roky po nástupu Habyarimany do úřadu prezidenta byla v roce 1975 podepsána další dohoda o vojenské spolupráci mezi Rwandou a Francií, která svým způsobem v následujících patnácti letech nahrazovala finanční a vojenskou roli Belgie.¹² Smlouva podepsaná mezi francouzským prezidentem Valérym Giscardem d'Estaingem a rwandským prezidentem Juvénalem Habyarimanou obsahovala článek, v němž Francie nabízela Rwandě poskytnutí vojenské a finanční pomoci. Průměrně se jednalo o čtyři miliony francouzských franků ročně.¹³ Tato zvláštní smlouva o vojenské přítomnosti (Accord particulier d'assistance militaire) byla dvakrát přepracována, a to v letech 1983 a 1992.

K prohlubování vztahů docházelo také na poli ekonomickém. V roce 1976 bylo založeno Hospodářské společenství zemí oblasti Velkých jezer (La Communauté économique des pays de Grands lacs – CEPGL) frankofonní organizace, která si kladla za cíl vytvořit nové obchodní možnosti v tomto regionu. V roli hlavních sponzorů stály převážně Francie, Belgie, Švýcarsko, Německo, Kanada a USA.¹⁴ O tři roky později se Kigali stává hostujícím městem pro VI. Francouzsko-afričskou konferenci. Jako hlavní problém zahraničně-politické spolupráce Rwandy a Francie vystupují stále se opakující a narůstající nepokoje mezi kmeny Tutsijů a Hutuů. Po prvních „demokratických“ volbách ve Rwandě počátkem 60. let se k moci dostává strana Parmehutu, která zastupuje většinovou část populace.¹⁵ Tím vítězí

¹² Melvern, Linda. *People Betrayed : The Role of the West in Rwanda's genocide*. 8. Cape Town: NAEP, 2008. s. 25.

¹³ Goutex, Jean-Paul. *Un génocide secret d'État : La France et le Rwanda 1990-1997*. Paris: Éditions Sociales, 1998. s. 233.

¹⁴ Wallis, Andrew. *Silent Accomplice : The Untold Story of France's Role in the Rwandan Genocide*. Editor: 1. London: I. B. Tauris, 2006. s. 17.

¹⁵ Parmehutu je volena většinovou populací, politicky je proti monarchii a proti Tutsijskému obyvatelstvu. Hlavním představitelem strany byl Grégoire Kayibanda.

většinová skupina Hutu, jež je ale zvenčí napadána a ohrožována militantními skupinami dříve privilegovaných Tutsijů. Takovéto útoky postupně vytlačují rwandské menšiny, které nestihly emigrovat. Napjatá situace zde přetrvává až do 90. let, kdy přerůstá v občanskou válku.

3 Občanská válka

V kontextu francouzsko-rwandských vztahů rok 1990 představoval pro obě strany důležitou kapitolu vzájemné spolupráce. Nejprve návštěva rwandského prezidenta ve Francii na jaře 1990, posléze zejména události léta téhož roku sehrály pro vývoj a pokračování vzájemné francouzsko-rwandské politické podpory velmi podstatnou úlohu. Později dokonce vedly k destabilizaci vnitřní situace ve Rwandě obecně.

V červnu se ve Francii uskutečnilo jedno z dalších pravidelných setkání představitelů afrických států s francouzským prezidentem Mitterrandem. O několik měsíců později vypukla ve Rwandě občanská válka. Tyto dvě události spolu zdánlivě přímo nesouvisely. Na druhou stranu by se dalo říci, že změna politického diskursu, která z tohoto setkání vyplynula, jediné urychlila spuštění války.

Poprvé se v roce 1990 setkává Juvénal Habyarimana se svým francouzským protějškem již na jaře při příležitosti státní návštěvy Francie - v dubnu Habyarimana odcestoval do Paříže, kam byl pozván na jednu z rutinních oficiálních návštěv. Při této příležitosti si obě hlavy státu znovu slíbily setrvání ve spojení a udržení dobrých ekonomických vztahů do budoucna. Během návštěvy hovořili o tématech týkajících se vojenského spojení, z kterých vzešlo znovu potvrzení dohody o vzájemné francouzsko-rwandské vojenské spolupráci.

3.1 Konference v La Baule – předznamenání konfliktu?

Navazující setkání prezidentů proběhlo v červnu při příležitosti XVI. Francouzsko-afrického summitu, jehož členem byla Rwanda od roku 1979.¹⁶ Na setkání bylo mimo Rwandu pozváno dalších 34 účastnických států.¹⁷ Náplní těchto summitů je pravidelné setkání s potencionálními obchodními partnery, s nimiž je možné dohodnout oboustranně výhodné smlouvy různého typu zaměření. Témata francouzsko-afrických summitů se týkají v první řadě obchodu mezi jednotlivými státy a Francií a jejich vzájemného zahraničně-politického vztahu mezi sebou samými. Mnohdy dochází i k řešení regionálních problémů či

¹⁶ V témže roce se Kigali stalo také hostitelským městem konference.

¹⁷ „Les 22 premieres conferences des chefs d'etat de France at d'Afrique.“ France Diplomatie.
http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/IMG/pdf/B0100_-fiche22sommets.pdf (přístup získán 2010 05). s. 8.

se hledají vojenské koncepce pro uklidnění konfliktů v těchto teritoriích. Pověštinou se ke každému summitu přiřadí jedno stěžejní téma, které určuje ráz celého setkání.

XVI. ročník francouzsko-afrického summitu se konal v La Baule ve Francii. Osobně se na summit dostavilo 23 afrických prezidentů a 13 ministrů, kteří zastupovali své země. Během Summitu v La Baule vystoupil François Mitterrand s proslovem, který zaskočil mnohé z přítomných afrických představitelů. Ve svém projevu zdůraznil, že Francie chce nadále podporovat rozvoj Afriky, ale že není možné uskutečňovat takovýto rozvoj bez demokratizace. Proslov okamžitě vyvolal vlnu pobouření mezi přítomnými africkými politiky. François Mitterrand zamýšlel tímto svým prohlášením reagovat na změnu politické situace ve střední a východní Evropě, a chtěl tak dát najevo, že i on následuje světový trend demokratizace. „Dalo by se říci, že to bylo v podstatě vůbec poprvé, kdy Francie – prostřednictvím slov svého prezidenta - veřejně jasně oznamuje, že od této chvíle dává přednost demokratizaci afrických režimů.“¹⁸

V souvislosti se zmíněnou demokratizací se ve Rwandě během léta 1990 objevilo několik opozičních politických uskupení, která se snažila do státní politiky zavést spolupráci více politických stran. Političtí nadšenci, propagující demokratizaci a opozici vůči dosavadnímu režimu, pocházeli jak z kmene Tutsijů, tak Hutuů. Tento fakt jediné dokládá, že ne všichni Hutuové podporovali segregaci a zkorumpovanou politiku prezidenta Habyarimany. Někteří členové opozičních skupin se naopak Mitterrandovým proslovem tolik nadchli, že opravdu upřímně věřili v nadcházející změnu situace. Sám prezident Habyarimana připustil, že je nutné se zasadit o některé ústavní změny. Zdálo se tedy, že si vzal k srdci proslov prezidenta Mitterranda. Ve skutečnosti neměl Habyarimana v úmyslu podniknout mnoho politických změn. Naopak, pro jeho režim se jevílo jako velice výhodné, že jeho političtí spolupráci vyšli z anonymity. Tím pádem plně rozpoznal, které konkrétní osoby stály v opozici vůči jeho režimu.

3.2 V předvečer útoku

Náznaky politického utužování a případné ústavní změny vyvolaly ohlasy také za hranicemi země, kde se mezi potomky tutsijských emigrantů stále vyskytovala naděje na

¹⁸ Hughes, Jean-Paul. *Sommets Afrique-France - Prime à la démocratisation?*. 30. janvier 2003 .

http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/pays-zones-geo_833/afrique_1063/sommets-afrique-france_326/prime-democratisation-16eme-sommet-baule-1990_1578.html (přístup získán 22. 02 2010).

návrat do Rwandy. Konkrétně v Ugandě, kde Tutsijové, sdružení v organizaci Rwandská vlastenecká fronta (Rwandan Patriotic Front – RPF), plánovali ofenzivu přes rwandsko-ugandské hranice. I když mnoho z těchto Tutsijů se narodilo v Ugandě a za mateřský jazyk přijalo angličtinu, kterou se v Ugandě úředně mluví, snahy o návrat do Rwandy je neopouštěly. Za zmínku rovněž stojí, že tito potomci rwandských emigrantů v roce 1987 zakládají militantní organizaci Rwandská vlastenecká fronta (RVF).

Jelikož byl v Ugandě na tutsijské emigranty především během xenofobní vlády Miltona Oboteho vyvíjen silný politický nátlak, nedostali tito žádnou příležitost, aby se v klidu usadili v nové domovině. S nástupem vlády nového prezidenta, Yoweri Museveniho, se však podmínky výrazně zlepšily, neboť to byli právě tutsijští bojovníci, kteří s ním spolubojovali v guerillové válce na straně Ugandského vlasteneckého hnutí a již mu pomohli ke zvolení. Po válce prezident Museveni zákonitě zůstal Tutsijům zavázán a mnoho z nich poté získalo možnost spolupodílet se na politickém dění v Ugandě. Díky dobrým vztahům mezi tutsijskými emigranty a prezidentem Musevenim bylo zřejmé, že útok na Rwandu na podzim roku 1990 byl částečně podporován také ugandskou vládou. Dodnes se vedou spekulace o možné podpoře RVF prezidentem Musevenim. On sám ovšem tyto spekulace popírá.

Napjatá politická situace vyvrcholila 1. října 1990 vpádem Rwandské vlastenecké fronty do Rwandy z jihu Ugandy. Vojsko tutsijských emigrantů přešlo hranice Rwandy a směřovalo od severu do vnitrozemí státu. Cílem celé akce bylo dobytí hlavního města Kigali. A tak začala občanská válka, která s přestávkami trvala téměř 4 roky.

Invaze vojsk RVF zastihla prezidenta Habyarimanu, ale paradoxně také ugandského prezidenta Museveniho na pracovní cestě ve Spojených státech, kde se oba afričtí prezidenti účastnili konference na téma problémy dětí v zemích třetího světa, kterou organizoval UNICEF. Po napadení své země se Habyarimana urychleně vrátil do vlasti, aby mohl korigovat vojenské postupy na její obranu. Osmnáctého října je přivítán prezidentem Mitterrandem v Paříži, kde ho znovu žádá o vojenskou spoluúčast, zbraně a přímou vzdušnou podporu. Na žádost rwandského prezidenta tak do nastalé situace vysílají Francie a Belgie své jednotky, aby chránily a popř. evakuovaly své občany. Belgické jednotky byly měsíc poté, co splnily svou misi, staženy, leč přístup Francie se lišil: „francouzské jednotky zůstaly přítomné v zemi od roku 1990. Částečně, aby chránily francouzské občany, ale také aby poskytl

podporu vládě Juvénala Habyarimany, která byla ohrožována z Tutsiji kontrolovanou Rwandskou vlasteneckou frontou.“¹⁹

3.3 Operace *Noroît*

I přes fakt, že dva dny po ofenzívě byla z neznámých důvodů zavražděna jedna z klíčových postav RVF – velitel Fred Rwigyeme, boje přetrvávaly a prezident Habyarimana měl obavy, aby RVF nedošla až k hlavnímu městu. Třebaže vojáci RVF byli zadrženi rwandskou armádou, režim prezidenta Habyarimany se obával možné převahy RVF. Pln obav z nastalé situace kontaktoval Habyarimana svůj francouzský protějšek a žádá ho o poskytnutí vojenské pomoci. Ačkoli se François Mitterrand tou dobou nacházel na několikadenní návštěvě Blízkého východu, k vojenskému zásahu okamžitě svolil. Bez delší časové prodlevy vysílá vojenskou misi do Rwandy. Ta dostala za úkol splnit tři hlavní body:

1. hlídat Francouzskou ambasádu v Kigali,
2. chránit francouzské občany nacházející se na území Rwandy,
3. a popř. těmto občanům zajistit evakuaci.²⁰

Druhý den ale prezident Habyarimana posílá další telegram, tentokrát vedoucímu pro africké záležitosti Jeanu – Christophovi Mitterrandovi (syn Françoise Mitterranda) s oznámením o zvýšené hrozbě útoku RVF v Kigali.²¹ Jeho slova potvrzuje i sám francouzský velvyslanec v Kigali – Jean Martres, který vypovídá z vlastní zkušenosti, stal se totiž svědkem nočního požáru v Kigali a zmatku v ulicích, na jejichž základě se domníval, že vzbouřenci z Ugandy pronikli již do hlavního města Rwandy. Také toto bylo důvodem zvýšení počtu původně plánovaných francouzských jednotek.²² Kromě francouzských vojáků do Rwandy

¹⁹ Chaffer, Tony. „Franco-african Relations: No Longer So Exceptional?“ *African Affairs* (Oxford University Press) 101, č. 404 (2002): 343 - 363. s. 348

²⁰ Assemblée Nationale. „Mission d’information sur le Rwanda.“ *Assemblée Nationale*. 15. 12 1998. http://www.assemblee-nationale.fr/11/dossiers/rwanda/r1271.asp#P1992_263220 (přístup získán 30. 03 2010). s. 128.

²¹ Wallis, Andrew. *Silent Accomplice : The Untold Story of France's Role in the Rwandan Genocide*. Editor: 1. London: I. B. Tauris, 2006. s. 24.

²² Wallis, Andrew. *Silent Accomplice : The Untold Story of France's Role in the Rwandan Genocide*. Editor: 1. London: I. B. Tauris, 2006. s. 24.

byly postupně vyslány také jednotky spřízněných států Keni, Konga, bývalého Zairu (nyní Demokratická republika Konga) a připojilo se k nim i 400 belgických výsadkářů.²³

V předvečer prvního útoku RVF čítala složka francouzské vojenské jednotky patřící pod dohodu francouzsko - rwandské spolupráce zhruba 20 lidí. Tito francouzští pracovníci spadali pod Ministerstvo spolupráce a rozvoje, nikoliv pod Ministerstvo obrany.²⁴ Nové francouzské jednotky byly vyslány do Rwandy 4. října 1990, 3 dny po započaté invazi. Tři sta výsadkářů přijelo do Kigali, aby střežili letiště a pomáhali dohlížet nad pořádkem v hlavním městě. O několik dní později byl počet francouzských vojáků ještě posílen – v té době činil již 600. Jejich posláním bylo především ochraňovat a evakuovat francouzské občany nacházející se na území Rwandy.²⁵ Přítomnost francouzských jednotek je systematicky dokumentována až do prosince roku 1993. Tato humanitární vojenská operace nesla název *Noroît*.

Pátého října začala první fáze evakuace občanů evropských států. Osmého října došlo při misi podniknuté ve městech Ruhengeri a Gisenyi k evakuaci 165 Evropanů. V období od 5. do 12. října bylo letecky evakuováno 313 francouzských občanů. Dalších 290 Francouzů se na základě svého osobního přání rozhodlo zůstat na místě.²⁶ Ve stejné době se také na území Rwandy nacházely dvě francouzské skupiny podléhající tajné službě, která měla v záloze bojové helikoptéry. Francouzští vojáci se během mise nacházeli také na severu země, kde probíhaly boje mezi RVF a rwandskou armádou. Nicméně o přítomnosti francouzských vojáků na bojišti se vedou spory. Oficiálně byla vojenská operace *Noroît* určena k záchraně evropského obyvatelstva, které se tou dobou nacházelo na nebezpečném území Rwandy. Některé zdroje se zmiňují o výskytu francouzských vojáků i v blízkosti bojiště, kde například mohli pilotovat francouzské helikoptéry, které zapůjčili rwandské armádě v rámci vzájemné

²³ Melvern, Linda. *People Betrayed : The Role of the West in Rwanda's genocide*. 8. Cape Town: NAEP, 2008. s. 30.

²⁴ Lugan, Bernard. *François Mitterrand, L'armée française, et le Rwanda*. Courtry: ÉDITIONS DU ROCHER, 2005. s. 50

²⁵ Melvern, Linda. *People Betrayed : The Role of the West in Rwanda's genocide*. 8. Cape Town: NAEP, 2008. s. 30.

²⁶ Lugan, Bernard. *François Mitterrand, L'armée française, et le Rwanda*. Courtry: ÉDITIONS DU ROCHER, 2005. s. 61.

vojenské spolupráce, protože pomocí speciální techniky mohly tyto helikoptéry odhalit schovávající se vojáky RVF.

Během Operace *Noroît* byly Francouzi podniknuty ještě další dvě menší vojenské operace, které nejsou tolik známé.

Počátkem února byla spuštěna operace *Volcan* a o několik dní později operace *Chimère*. Úkol první zmíněné spočíval v evakuaci amerického a evropského obyvatelstva z okolí města Ruhengeri (na severu země). Zajímavějším posláním v kontextu rwandsko-francouzských vztahů byla pověřena operace *Chimère*. Přestože úkolem francouzské armády v rámci mise *Noroît* byly výše zmíněné tři body, v *Chimère* šlo o vycvičení a vybavení vládní rwandské armády.²⁷

Existuje zde ale ještě jeden pohled na problematiku občanské války ve Rwandě a angažovanosti Francie v ní, který ve své knize zmiňuje např. Daniela Kroslová, ale v podstatě jej můžeme najít také v oficiálním dokumentu francouzské vlády, který se zabývá přímo francouzskou vojenskou účastí ve Rwandě v 90. letech.²⁸ Francouzská politika nepokládala situaci ve Rwandě za občanskou válku, ale jako útok jednoho státu vůči státu druhému. Pro Paříž byl útok RVF agresí zvenčí. Byla podporovaná, vyzbrojená a vycvičená Ugandou, což mělo opravňovat francouzské zapojení ve věcech Rwandy.²⁹ Tutsijové, kteří napadli Rwandu ze severu, byli již z velké části potomky tutsijských emigrantů a často se narodili v Ugandě. Rwandská vláda tedy propagovala teorii, že země byla napadena Ugandou. Také Francie částečně převzala tuto verzi a to i přesto, že ugandský prezident Museveni se k útoku nehlásil, naopak se od něj přímo distancoval. Nicméně je pravda, že někteří vojáci RVF nosili uniformy ugandské armády. Také zbraně, jimiž byli vybaveni, pocházely ze stejných zdrojů, kterými disponuje ugandská armáda. Přesto byla oficiálně operace *Noroît*

²⁷ Assemblée Nationale. „Mission d’information sur le Rwanda.“ Assemblée Nationale. 15. 12 1998. http://www.assemblee-nationale.fr/11/dossiers/rwanda/r1271.asp#P1992_263220 (přístup získán 30. 03. 2010).s. 165.

²⁸ Assemblée Nationale. „Mission d’information sur le Rwanda.“ Assemblée Nationale. 15. 12 1998. http://www.assemblee-nationale.fr/11/dossiers/rwanda/r1271.asp#P1992_263220 (přístup získán 30. 03. 2010). s. 125.

²⁹ Kroslová, Daniela. *The Role of France in the Rwandan Genocide*. 1. vydání. [India]: C. Hurst & Co., 2007. s. 113.

považována za misi záchrannou, která měla za úkol evakuovat a chránit francouzské občany nacházející se ve Rwandě. Francouzští vojáci nebyli do Rwandy oficiálně vysláni za účelem likvidace RVF. Návrh na vyslání mise Noroît nikdy neprošel francouzským parlamentem. Francouzský parlament nechává exekutivní moci větší samostatnost ve věcech řízení mezinárodních vztahů.^{30, 31}

3.4 Dohoda z Aruši

V roce 1993 občanská válka trvala již třetím rokem. Situace ve Rwandě se chvílemi zdála být stabilizována, ale útoky a nepokoje se v periodických intervalech stále objevovaly. Z důvodu války byl také pozastaven proces demokratizace, který se měl v zemi uskutečnit po summitu v La Baule. Jedním z dalších problémů Rwandy byla radikalizace obyvatelstva kmene Hutuů, kteří psychicky ale i fyzicky napadali Tutsije. Pro alespoň částečnou stabilizaci situace v zemi bylo nezbytné najít nějaké řešení a dojít k oboustranným kompromisům. Z tohoto důvodu, ale převážně z podnětu Francie a Spojených států, se zde objevovaly snahy o nalezení oboustranně výhodných mírových dohod. Po neúspěšných pokusech o vyjednání mírových podmínek v Gbadolite (Demokratická republika Kongo) a v Paříži, byla svolána konference do Aruši v Tanzánii. První snaha o uzavření mírové dohody se datuje od července 1992, po které následovalo ještě několik setkání. Finální verze Mírových dohod z Aruši pochází až ze 4. srpna 1993. Mírové ujednání mezi RVF a rwandskou vládou bylo dohodnuto spíše z donucení jinými státy, než z vlastního přesvědčení prezidenta Habyarimany. „Vlastně by se dalo říci, že to bylo z důvodu nátlaku Francie, USA, Organizace Africké Jednoty a Světové banky.“³²

Podepsání této dohody mělo pozitivní vliv na demokratizaci režimu ve Rwandě. I přesto, že Habyarimana nadále zůstal ve funkci prezidenta Rwandy, prezidentský úřad částečně ztratil na své autoritativní moci. „Prezidentství se stalo spíše věcí reprezentace,

³⁰ MAUS, Didier. La Conduite de la politique étrangère de la France sous la Ve république. Bordeaux : Presses Universitaires de Bordeaux, le 7 avril 1995. La Répartition des compétences en matière de politique étrangère dans l'élaboration de la constitution de la Ve république, s. 155. ISBN 2867811902.

³¹ V roce 2008 došlo ke změně ústavy a od té doby má nyní parlament obecně větší pravomoce, které se týkají i vojenských operací v zahraničí.

³² Krosiak, Daniela. The Role of France in the Rwandan Genocide. 1. vydání. [India]: C.Hurst & Co., 2007. s. 41.

prezident měl menší pravomoc než většina panovníků konstituční monarchie.³³ Moc se nově dělila mezi ministry, kteří pocházeli z různých politických stran. Reforma se týkala také vojenství. Nová rwandská armáda měla být sestavena jak z dosavadní vládní armády, tak ze členů RVF. Obě armády měly být sloučeny do jedné, smíšené, jež ovšem byla v konečné fázi početně menší, než by býval tvořil součet obou armád na počátku. I po podepsání mírové dohody z Aruši bylo do země dováženo velké množství zbraní.³⁴ A to i za situace, kdy Rwanda nadále nebyla ve stabilním stavu. Tamější média často narážely na silné projevy rasismu.³⁵ Vznikají extrémní politické skupiny, které volaly po revizi dohody z Aruši. A nastalé poměry se podstatnou měrou dotýkaly každodenního života Rwand'anů. Dokonce zahraniční ambasády, sídlící v Kigali, a stejně tak nevládní neziskové organizace vydávaly varovné zprávy o stupňujících se projevech rasismu v zemi. V lednu 1993 skupina expertů z 10 různých zemí, kteří sledovali dodržování lidských práv, shromáždila důkazy od stovek tamějších svědků a příbuzných obětí o cíleném vyvražďování a zatýkání Tutsijů a lidí z řad opozice. Tato zpráva jasně ukazuje, že cesty vedou k tehdejším rwandským autoritám.³⁶ Tedy k prezidentovi Habyarimanovi a jeho blízkému okolí.

Dohody z Aruši se týkaly také dalších témat. Například se zde objevila otázka řešení tutsijských emigrantů, kterým do této doby nebyl povolen návrat do vlasti. Po mírovém ujednání z Aruši nyní nově získali právo na repatriaci. Dále měla být v zemi přítomna stálá mezinárodní bezpečnostní složka, jejímž úkolem bylo dohlížet na mírový chod země a dodržování dohod z Aruši. Půl roku po podepsání arušských dohod se francouzští vojáci

³³ Melvern, Linda. *People Betrayed : The Role of the West in Rwanda's genocide*. 8. Cape Town: NAEP, 2008. s. 53.

³⁴ Krosiak, Daniela. *The Role of France in the Rwandan Genocide*. 1. vydání. [India]: C. Hurst & Co., 2007. s. 35

³⁵ Nejvíce proslulo rasistické rádio – Radio des Mille collines, vedené extrémisty z kmene Hutu. Během genocidy 1994 v rámci svého vysílání, moderátor tohoto rádia oznamoval, kde se nacházejí ukrytí Tutsijové. Také před smrtí prezidenta Habyarimany (7. 4. 1994) moderátor oznámil, že tohoto dne v noci se stane něco zvláštního.

³⁶ Melvern, Linda. *People Betrayed : The Role of the West in Rwanda's genocide*. 8. Cape Town: NAEP, 2008. s. 56.

v prosinci roku 1993 měli stáhnout ze země. Nadále na místě zůstalo pouze 24 vojenských techniků.³⁷

Proces přechodu k demokracii měl trvat několik měsíců. Během této doby měla v zemi vládnout přechodná vláda v čele s prezidentem Habyarimanou a ministry z různých stran. Nová vláda měla spravovat zemi do té doby, než proběhnou demokratické volby. Je nutno také dodat, že přes velkou vojenskou angažovanost Francie zde vojensky a humanitárně pomáhaly také další státy. V mezinárodním měřítku nezůstala lhostejná ani OSN, když do Rwandy na základě žádosti samotné Rwandy a Ugandy vyslala některé své mírové jednotky, aby pomáhaly zabránit vojenskému využití pohraničních oblastí (aktivní účast OSN se datuje od roku 1993).³⁸ Rada bezpečnosti OSN totiž v červnu 1993 sestavila pozorovací ugandsko-rwandskou misi při OSN známou pod názvem UNOMUR, která měla stanoviště na ugandské straně hranice. V říjnu 1993 Bezpečnostní rada OSN vytvořila další mezinárodní jednotku, pomocnou misi OSN ve Rwandě, známou pod názvem UNAMIR. Kompletní sestavy završila až v polovině prosince, tedy ve stejné době, kdy Francie stahuje své vojáky patřící pod operaci *Noroît*.

³⁷ Lugan, Bernard. *François Mitterrand, L'armée française, et le Rwanda*. Courty: ÉDITIONS DU ROCHER, 2005. s. 10.

³⁸ United Nations. *UNAMIR*. <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unamirS.htm> (přístup získán 27. 4. 2010).

4 Tři měsíce vraždění – otočka o 180 stupňů ve francouzsko-rwandských vztazích

Pokud dvěma slovy shrneme situaci ve Rwandě, jak vypadala po podepsání mírových dohod z Aruši – pak lze konstatovat, že „**nebyla stabilní**“. Oficiálně zde měla fungovat prozatímní vláda, jež by Rwandu dovedla k připravovaným demokratickým volbám. Takovouto skoro utopistickou verzi si představovala nejen Francie, ale například i Spojené státy americké. Uměle vytvořená přechodná vláda tudíž nefungovala bez potíží. Ukazovalo se, že splnění mírového plánu v podobě, v jaké si ho převážně západní státy představovaly, není reálné. Periodicky se objevovaly nepokoje mezi jednotlivými politiky a rivalita mezi politickými stranami byla doslova na denním pořádku. V únoru 1994 dokonce došlo k vraždám dvou rwandských politiků, kteří patřili k opozičním stranám. Rwandská společnost byla neustále narušována extrémními rasistickými skupinami, které pronikaly do médií a do politiky. Projevy agresivního a rasistického chování nezůstaly bez povšimnutí mezinárodních nevládních organizací, UNAMIRu a velvyslanců zahraničních vlád (včetně Francie), kterým bylo již tehdy zřejmé, že tato nestabilní situace by mohla vyvrcholit vzájemným systematickým vyvražďováním etnických skupin.

Takto tedy vypadal stav ve Rwandě několik měsíců po podepsání mírových dohod z Aruši. Není předmětem této kapitoly klást si otázky, zda tyto dohody měly nějaký smysl a zda alespoň trochu situaci urovnaly, či naopak nikam nevedly. Důležité pro zkoumání problematiky se však zdá být, co nastalo poté. Mým cílem je zjistit, jak tyto události změnilы vývoj do té doby stabilních až velmi přátelských vztahů mezi Francií a Rwandou, respektive přátelské vztahy mezi Francií a vládou prezidenta Habyarimany a jeho přívrženců.

4.1 Genocida

Zvrat ve Rwandě nastal bezprostředně poté, co bylo 6. dubna 1994 sestřeleno prezidentské letadlo s Juvénalem Habyarimanou a s burundským představitelem státu Cyprienem Ntamyamirou na jejich zpáteční cestě z regionálního summitu v Dar Es Salámu v Tanzánii. Pachatel atentátu dodnes není znám.³⁹ Na palubě letadla, které mimo jiné věnoval

³⁹ Dodnes nebyl nikdo usvědčený z atentátu na prezidenta Habyarimanu. Je téměř jisté, že burundský prezident Cyprien Ntamyamira, nebyl plánovaným cílem atentátníků. Protože o své přítomnosti v témže letadle rozhodl na poslední chvíli na základě osobního pozvání k letu Juvénalem Habyarimanou. Mezi atentátníky Habyarimany byl v roce 2006 francouzským soudcem Jean-Louisem Bruguièrem obviněn nynější rwandský prezident a vůdce

jako dar francouzský prezident Mitterranda, se také nacházeli tři francouzští občané. Byli jimi dva piloti - Jacky Héraud, Jean-Pierre Minaberry, a letecký technik Jean-Michel Perrine. O jejich úkolu v zemi se dodnes vedou spory. Většina autorů (Daniela Kroslaková, Linda Melvernová) se domnívá, že výše zmínění působili ve francouzských tajných službách.

Již několik hodin po pádu letadla nastal v zemi zmatek a vypuklo cílené vyvražďování Tutsijů a umírněných Hutuů nesouhlasících s vyvražďováním Tutsijů. Tato situace trvala až do července a v průběhu celého tohoto období bylo zabito až 800 tisíc lidí.⁴⁰ Z dostupných pramenů lze usuzovat, že možnost pochybení, a to jak ze strany Francie, tak i ostatních „západních států“ – včetně OSN, je právem na místě. Genocida ve Rwandě začala představovat synonymum pro politické pochybení v intencích světových mocností.

Události, k nimž během dubna až července 1994 ve Rwandě došlo, jsou smutnou kapitolou rwandských dějin, jejich detailní rozbor však není hlavní náplní této práce. Z tohoto důvodu se v této kapitole vyvaruji líčení událostí den po dni, či jakéhokoli popisu hrůzných masakrů. Na průběh genocidy budu pohlížet spíše z perspektivy francouzské, neboť Francie zareagovala na situaci vysláním dvou vojenských misí do regionu.

Hned po vypuknutí genocidy se také na poli francouzsko-rwandských vztahů událo mnohé. Osmého dubna byli zabiti tři francouzští pracovníci, pobývající v té době v zemi. K vraždám došlo v jejich přechodných domovech v Kigali. Dva z nich patřili k té části vojenské mise, která pracovala pro tajnou službu a jež zůstala ve Rwandě po odchodu vojsk patřící k operaci *Noroît*.⁴¹ Smrt šesti francouzských občanů se stala jedním z důvodů, proč byla také spuštěna nová francouzská vojenská operace v této zemi.⁴² Zatímco premiér a ministr zahraničí zůstávali k učinění rozhodnutí zdrženliví, prezident Mitterrand ihned svolil k

RVF – Paul Kagame. Na základě tohoto obvinění Rwanda přerušila s Francií všechny styky. Dalšími možnými atentátníky se nabízejí extrémní Hutuové, kteří poté spustili vraždění.

⁴⁰ Jiné zdroje uvádějí až jeden milion lidí, ale další stovky Tutsijů před vražděním utekli do okolních států.

⁴¹ Wallis, Andrew. *Silent Accomplice : The Untold Story of France's Role in the Rwandan Genocide*. Editor: 1. London: I. B. Tauris, 2006. s. 80.

⁴² Wallis, Andrew. *Silent Accomplice : The Untold Story of France's Role in the Rwandan Genocide*. Editor: 1. London: I. B. Tauris, 2006. s. 82.

zahájení nové vojenské mise, aby tím zajistil bezpečnost pěti stům francouzským občanům, kteří v té době ve Rwandě pobývali.⁴³

4.2 Operace Amaryllis

Osmého dubna proběhlo setkání v Bruselu, při němž se projednávala koordinace vojenských operací, které budou vyslány Francií a Belgií do nestabilního regionu.⁴⁴ Již den poté, tedy 9. dubna, přilétají na kigalské letiště francouzské jednotky. Pět set francouzských vojáků bylo převeleno ze Středoafričké republiky do Rwandy, aby zde evakovali francouzské občany, nacházející se v té době v nestabilním regionu. Po příjezdu francouzského vojska připadla kontrola letiště pod správu francouzského plukovníka Maurina, jehož přítomnost v zemi spadala pod smlouvu vzájemné vojensko-technické spolupráce. Krátce po příjezdu vojenských jednotek byla započata evakuace francouzských občanů. Letecká přeprava Francouzů byla zajištěna buď přes Bangui (Středoafričká republika), nebo přes Bujamburu (Burundi). Jedenáctého dubna byla evakuace francouzských občanů prakticky dokončena, čímž se blíží ke svému konci také operace Amaryllis.⁴⁵ Dvanáctého dubna byla také následně uzavřena Francouzská ambasáda v Kigali a společně zemi opouští francouzský velvyslanec a francouzští pracovníci ambasády. Operace Amaryllis byla označována za vojenskou záchrannou operaci, která měla za úkol odvézt do bezpečí převážně francouzské občany, kteří se v té době nacházeli na nebezpečném území Rwandy. Je ale známo, že při Amaryllis došlo také k dalším událostem, které oficiální verze náplně operace nezveřejnila. Podrobněji se její utajené stránce budu věnovat v kapitole 5.2.

4.3 Operace Turquoise

V polovině června 1994 Bezpečnostní rada OSN nazvala dění ve Rwandě genocidou. Krátce po tomto aktu se Francie rozhodla spustit novou vojensko-humanitární operaci do Rwandy. Zpočátku s ní nesouhlasili převážně premiér Edouard Balladur a ministr obrany

⁴³ Lefèvre, Patrick, a Jean-Noël Lefèvre. *Les militaires belges et le Rwanda 1916 - 2006*. Bruxelles: Racine, 2006. s. 191.

⁴⁴ Lugan, Bernard. *François Mitterrand, L'armée française, et le Rwanda*. Courtry: ÉDITIONS DU ROCHER, 2005. s. 175.

⁴⁵ Krosiak, Daniela. *The Role of France in the Rwandan Genocide*. 1. vydání. [India]: C. Hurst & Co., 2007. s. 176.

François Léotard. Naopak tehdejší ministr zahraničí – Alain Juppé – si jako první francouzský politik veřejně troufl označit dění ve Rwandě za genocidu. V polovině června Alain Juppé prohlásil, že se Francie chystá do regionu vyslat vojáky. Oznámil, že Francie vysílá do Rwandy jednotky: „aby ukončila masakry a chránila obyvatelstvo ohrožené vyhlazením“.⁴⁶

Na žádost Francie tudíž schválila bezpečnostní rada OSN vojenský zárok s ryze humanitárním účelem. Operace, která byla v krátké době po schválení radou OSN spuštěna, dostala název Operace Turquoise. Operace byla považována za převážně francouzskou iniciativu, nicméně nesmíme opomenout i účast několika spojeneckých afrických států, které se rozhodly misi částečně podpořit: Senegal, Čad, Kongo, Niger a Mauritánie. Zprvu se všechny vyslané jednotky shromáždily v bývalém Zairu, odkud se přechodem přes hranice měly dostat do nestabilního regionu. Celá operace byla oficiálně spuštěna 23. června 1994. A v tento den rovněž francouzské jednotky překročily zairsko-rwandské hranice.

Operace Turquoise si kladla za hlavní cíl vytvoření tzv. humanitární zóny, jež měla zůstat pod vojenskou kontrolou a měla chránit rwandské obyvatelstvo, které se v ní vyskytovalo, případně se do ní přišlo ukrýt. Francouzské jednotky, i přestože měly konat funkci pouze humanitární, s sebou měly hojnou vojenskou výstroj, která neodpovídala standardní humanitární výbavě.⁴⁷ V okamžiku, kdy přijeli francouzští vojáci do Rwandy, bylo již jasné, že se vojáci Rwandské vlastenecké fronty chystali plně převzít kontrolu v zemi a porazit vládní armádu, čímž by ukončili zabíjení Tutsijů.

Počátkem července Rwandská vlastenecká fronta přebírá kontrolu nad hlavním městem Kigali a městem Butare. Francii se tak podařilo vytvořit humanitární zónu na jiho-východě země, která umožnila mnoha Rwandčanům emigrovat do sousedního bývalého Zairu.

Operace byla ukončena po dvou měsících 21. srpna. Je nutné podotknout, že v Operaci Turquoise se jednalo o poslední velkou francouzskou operaci svého druhu, která byla v Africe podniknuta. Od roku 1994 nebyla uskutečněna žádná nová vojenská intervence, která by dosahovala takovýchto rozměrů a jež by zmobilizovala na 2 500 mužů. Od té doby dokonce

⁴⁶ Human Rights Watch Fédération Internationale Des Ligues Des Droits De L'Homme. *Aucun témoin ne doit survivre*. Paris: Karthala, 1999. s. 776.

⁴⁷ Krosiak, Daniela. *The Role of France in the Rwandan Genocide*. 1. vydání. [India]: C. Hurst & Co., 2007. s. 228.

proběhla celková redukce francouzské vojenské přítomnosti v Africe. Některé vojenské základny byly kompletně uzavřeny, u jiných došlo k výraznému snížení stavu personálu.⁴⁸

⁴⁸ 'La France remanie son dispositif militaire en Afrique' and 'La France fermera progressivement ses bases en Centrafrique', Le Monde, 21 July and 2 August 1997. Citováno z Chaffer, Tony. „Franco-african Relations: No Longer So Exceptional?“ African Affairs (Oxford University Press) 101, č. 404 (2002): 343 - 363. s. 358.

5 Francouzsko-rwandské vztahy jako kontroverzní téma?

Témata francouzsko-rwandských vztahů v období první poloviny 90. let či role Francie ve rwandské genocidě, nebo dokonce přímo téma spoluúčasti Francie na genocidě ve Rwandě, to vše se stalo námětem mnoha knih, článků, dokumentárních i hraných filmů. Vděčné téma, které hýbalo mediálním světem, a navíc se s ním v pravidelných intervalech setkáváme dodnes. Ovšem proč se téma jeví tolik kontroverzní a poutavé?

Hlavním důvodem je pravděpodobně fakt, že celé dění kolem událostí ve Rwandě během poloviny 90. let odkrylo pomyslnou špičku ledovce, přímo se dotýkající francouzské politiky v Africe. V našem případě se jedná o administrativu francouzských politiků a vlivných osob ve Rwandě, která se vyvíjela od počátku spolupráce s vládou Juvénala Habyarimany. Tato francouzská politika, zaváděná ve Rwandě, vyšla více na povrch poté, co se region stal cílem útoků Rwandské vlastenecké fronty, čímž mohlo dojít k narušení vztahů mezi Francií a režimem prezidenta Habyarimany. Po desetiletí prováděná politika se tak z důvodu proběhnuvších událostí ve Rwandě mohla více dostat na veřejnost.

Je také důležité ptát se, proč vlastně Francii tolik záleželo na udržení si monopolních vztahů s Rwandou? Nejčastější domněnky hovoří o snaze udržení geopolitického vlivu v Africe, který souvisel s šířením frankofonie. Například Linda Melvernová zastává názor, že Francie podporovala režim Juvénala Habyarimany převážně z důvodu ochrany Rwandy před útoky Rwandské vlastenecké fronty. Ta totiž byla vnímána jako útok anglofonní země – Ugandy. Třebaže se tato hypotéza zdá být až poněkud přehnaná, po převzetí moci ve Rwandě Rwandskou vlasteneckou frontou se opravdu země začala obracet převážně na anglicky mluvící země. Úředním jazykem Rwandy bývala po dlouhou dobu francouzština, náhle se zde mluví anglicky. Došlo k výraznému zmírnění francouzsko-rwandské mezinárodní spolupráce.

V letech 1990 – 1995 se v dané problematice opravdu objevily některé podložené informace, které se zdají být velmi kontroverzní. V souvislosti s kontroverzí francouzsko-rwandských vztahů dostupné prameny nejčastěji poukazují na následující 3 body:

- 1) Vztah François Mitterranda a Juvénala Habyarimany.
- 2) Možnost Francie zabránit genocidě?
- 3) Odvrácení strana vojenských operací.

5.1 François Mitterrand a Juvénal Habyarimana – nerozluční přátelé?

Jedním z důvodů, které sehrály svou roli v aféře francouzské politické angažovanosti ve Rwandě, je přičítán důvěrnému vztahu mezi hlavami zmíněných států na počátku 90. let. Je známo, že François Mitterrand se svým rwandským protějškem udržoval velmi úzké přátelské vztahy od počátku 80. let, tedy od té doby, co se stal francouzským prezidentem. Další důležitou osobou ve věci francouzsko-rwandské byl člověk zastávající post v africké kanceláři v Paříži. Od roku 1986 do 1992 ji vykonával Jean- Christophe Mitterrand – syn Françoise Mitterranda - a zastával tak pozici prezidentova poradce ve věcech Afriky a vztahů s ní. Jean-Christophe Mitterrand údajně udržoval velmi vřelé vztahy také s Jean-Pierrem Habyarimanou, synem Juvénala Habyarimany. „ Byli spolu například spatřeni na diskotékách v Paříži a v nočních klubech v Kigali“⁴⁹

Tyto dobré rodinné vztahy se projevíly také poté, co byla Francií přijata zesnulá vdova Agathe Habyarimana, několik málo dní po vypuknutí genocidy ve Rwandě. Aghathe Habyarimanová byla během operace Amaryllis společně s některými členy své rodiny evakuována do Paříže. Samotná Habyarimanová pocházela z vlivné Hutuovské rodiny, která byla členem tzv. Akazu. Akazu představovala elitní skupinu Hutuů, pocházejících ze severu země, o nichž se vědělo, že silně zastávali anti-tutsijovské názory. Také oni stáli za genocidou z roku 1994. O napojení Habyarimanové na anti-tutsijské skupiny nebylo tedy pochyb, přesto byla jako vdova po rwandském prezidentovi převezena do Francie, kde byla uvítána Françoisem Mitterrandem a dostala politický azyl.

5.2 Možnost prevence hrůzných událostí a otazníky nad průběhem vojenských misí

Je zvláštní, že Francie nechala dopustit průběh genocidy ve Rwandě. Pokud pomineme již dříve zmíněný fakt, že již dlouhou dobu se zde objevovaly signály o možném vypuknutí etnických konfliktů, o nichž Francie informace zásluhou svého vyslance i pracovníků neziskového sektoru měla, rozhodně tedy tuto situaci museli Francouzi podrobně mapovat.

Pokud připustíme, že Francie během několika desetiletí udržovala velmi úzký vztah s Rwandou a s režimem prezidenta Habyarimany, tak teoreticky mohla na Rwandu mít nějaký

⁴⁹ Smyth, Frank (1994) Rwanda's French Connection, New York Times, 3 July citováno z: Wallis, Andrew. *Silent Accomplice : The Untold Story of France's Role in the Rwandan Genocide*. Editor: 1. London: I. B. Tauris, 2006. s. 21.

vliv při pokusu o zastavení vraždění. Žádná jiná západní země nebyla tak obeznámena s aktuálním rwandským děním jako právě Francie. Vztah francouzské ambasády a Habyarimanovým režimem byl minimálně velmi úzký. Francouzské elity mohly vyvíjet větší tlak na rwandskou vládu, která na nich byla závislá: ať již vojensky, či finančně, v neposlední řadě též ekonomicky.⁵⁰

Dalším zarážejícím bodem ve věci možné prevence je fakt, že již výše zmíněné identifikační karty, zavedené během belgické správy, byly oficiálně v roce 1990 zrušeny. V roce 1994 se však z neznámého důvodu začaly vydávat karty nové, a to během prvního týdne genocidy. Karty byly vyrobeny francouzskými firmami a dovezeny do Rwandy.⁵¹

Dalším bodem, jemuž bychom měli věnovat pozornost, byla fungující nenávistná média, která vysílala anti tutsijské zprávy. Ve Rwandě bylo vydáváno periodikum nazvané „Kangura“. Kangura byla známá svými rasistickými názory vůči Tutsijům. V jednom z čísel Kangury byla otištěna fotografie François Mitterranda, pod níž stál nápis „ Skvělí přátelé, kteří při tobě stojí i v těžkých chvílích “. ⁵² V roce 1993 bylo založeno rádio a televize (Radio-Télévision Libre des Mille Collines), které vyvolávaly anti tutsijské nálady. Pravděpodobně to byla nejvíce úspěšná extrémně propagandistická rádiová stanice na světě.⁵³ Tato média fungovala pod záštitou rwandské vlády, kdyby tedy francouzská vláda měla snahu, mohla se pokusit ovlivnit prezidenta Habyarimanu, aby je zrušil.

⁵⁰ Krosiak, Daniela. *The Role of France in the Rwandan Genocide*. 1. vydání. [India]: C.Hurst & Co., 2007. s. 155.

⁵¹ Assemblée Nationale. „Mission d’information sur le Rwanda.“ *Assemblée Nationale*. 15. 12 1998. http://www.assemblee-nationale.fr/11/dossiers/rwanda/r1271.asp#P1992_263220 (přístup získán 30. 03 2010). s. 84.

⁵² Melvern, Linda. *People Betrayed : The Role of the West in Rwanda's genocide*. 8. Cape Town: NAEP, 2008. s. 31.

⁵³ SurplusKnowledge. *RTL M Tapes*. 2010. http://surplusknowledge.com/index.php?option=com_content&view=article&id=53&Itemid=60 (přístup získán 02. 05 2010).

Francouzští vojáci a Francouzi, kteří byli přítomni při evakuaci v rámci operace Amaryllis, museli také poskytnout svědectví o dění v zemi.⁵⁴ Francie měla v zemi stále přítomnou tajnou službu (DGSE), leč obsah jejích zpravodajských informací zůstává nadále utajován.⁵⁵

Pokud pomínu nezodpovězené otázky týkající se francouzské nečinnosti k oficiálnímu zveřejnění dění ve Rwandě dříve než v polovině června, nabízí se ještě jedna skutečnost. Tím jsou nejasnosti v průbězích vojenských operací. Při operaci Amaryllis totiž byla se svou rodinou odvezena do bezpečí do Paříže vdova po Juvénalu Habyarimanovi. Všichni členové rodiny ovšem patřili ke kmeni Hutuů. O členech její rodiny se vědělo, že patřili k Hutuům, kteří zastávali rasistické názory vůči Tutsijům. Zdá se tedy být nejasné, proč Francie chránila někoho, o kom se veřejně vědělo, že zastává extrémní názory proti tutsijskému etniku. Dále je známo, že dlouholetým pracovníkům francouzské ambasády či francouzského kulturního centra azyl naopak nabídnut nebyl, i přestože tutsijští pracovníci těchto institucí byli přímo ohroženi na životech. Vojáci jim prý odpověděli, že mohou odvézt pouze Francouze. Dlouhodobí zaměstnanci ambasády, stejně tak zaměstnanci francouzského kulturního centra, tito všichni neměli možnost být evakuováni společně s Francouzi. Manželka tehdejšího velvyslance jim na neustálé naléhání údajně odpověděla:“ Rwand’any neodvážíme.“⁵⁶

V sobotu 9. dubna přilétly na kigalské letiště francouzské jednotky - tentokrát bez předchozího varování UNAMIRu, z čehož vyplývá, že s ním neměly v plánu přímo spolupracovat. Bez varování převzaly kontrolu nad letištěm, instalovaly dělostřelectvo, protiletadlové zbraně. Přítomní lidé podali svědectví o tom, jak viděli, že zbraně byly nakládány na nakládní auta patřící rwandské vládní armádě a směřující do Kanombe kempu, kde se shromažďovala prezidentská garda.⁵⁷ Francouzská strana toto tvrzení zákonitě odmítá.

⁵⁴ Krosiak, Daniela. *The Role of France in the Rwandan Genocide*. 1. vydání. [India]: C.Hurst & Co., 2007. s. 175.

⁵⁵ Krosiak, Daniela. *The Role of France in the Rwandan Genocide*. 1. vydání. [India]: C.Hurst & Co., 2007. s. 177.

Goutex, Jean-Paul. *Un génocide secret d'État : La France et le Rwanda 1990-1997*. Paris: Éditions Sociales, 1998. s. 68.

⁵⁷ Melvern, Linda. *People Betrayed : The Role of the West in Rwanda's genocide*. 8. Cape Town: NAEP, 2008. s. 141.

Francouzi hlídali letiště, stejně tak cestu k francouzské ambasádě. Evakuace započala shromážděním francouzských občanů pracujících na ambasádě.

A můžeme pokračovat dále, Gouteaux zmiňuje, že vláda, která byla sestavena po atentátu na prezidenta Habyarimana, byla okamžitě uznána Francií. Dokonce někteří její představitelé byli oficiálně v dubnu uvítáni Françoisem Mitterrandem v Paříži.

Operace Turquoise je mnohými autory zabývajícími se francouzsko-africkými vztahy také pokládána za vysoce kontroverzní. Pomineme-li fakt, že množství její vojenské výbavy neodpovídal poměru, jaký humanitární operace mívají, operace Turquoise byla ve své době odůvodněná nutností vytvořit humanitární „ochrannou zónu“ pro ohrožené Rwandany zasažené válkou a genocidou. Jejím hlavním výsledkem bylo vytvoření ochranného pásma. Třebaže toto pásmo posloužilo mnoha lidem jako úniková cesta do tehdejšího Zairu, často jej využili i lidé, kteří genocidu sami vykonávali a chtěli utéct před postupujícími jednotkami Rwandské vlastenecké fronty.⁵⁸ Tímto způsobem uprchlo mnoho lidí, kteří patřili k pachatelům genocidy. Z tohoto důvodu byla také Operace Turquoise často silně kritizována, protože byla v podstatě zorganizována již ke konci průběhu genocidy a humanitární zóna umožnila mnoha lidem, včetně vrahů, utéct do Zairu, což mělo za následek mnoho dalších problémů.⁵⁹

5.3 Konference v Biarritz

Konference konaná v listopadu v přímořském letovisku Biarritz, se stala v pořadí již XVIII. francouzsko-africkým summitem. Její název zněl Bezpečnost a vojenské intervence. Na francouzské straně stál tou dobou již vážně nemocný François Mitterrand. Bylo téměř jisté, že na konferenci se budou probírat události, které se děly na poli proběhnuvších francouzsko-afrických vztahů, tedy převážně rwandské události.

Konference se zúčastnilo 36 afrických států, vyjma Rwandy, která nebyla pozvána. Toto je názorný důkaz zhoršení francouzsko-rwandských vztahů. Rwanda se tak poprvé od roku 1975 nezúčastnila francouzsko-afrického summitu. Ministr zahraničí Allain Juppé toto vysvětlil slovy, že rwandská vláda nebyla pozvaná, protože: „ustálení demokracie ještě

⁵⁸ Chaffer, Tony. „Franco-african Relations: No Longer So Exceptional?“ *African Affairs* (Oxford University Press) 101, č. 404 (2002): 343 - 363. s. 348.

⁵⁹ Jedním z největších problémů se zdálo být vypuknutí cholery.

nebylo uskutečněno“. Dále zmínil, že rwandská vláda měla agresivní výroky na stranu Francie.⁶⁰

⁶⁰ „Les 22 premieres conferences des chefs d'etat de France at d'Afrique.“ *France Diplomatie*.
http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/IMG/pdf/B0100_-fiche22sommets.pdf (přístup získán 2010 05). s. 11.

6 Francouzsko-rwandské politické známosti a jejich zvrát po roce 1994

Vztahy mezi francouzskou elitou a jejími rwandskými protějšky byly v podstatě podobné vztahům, jaké si Francie pěstovala s bývalými francouzskými koloniemi od vzniku V. republiky. Tyto vztahy zůstávaly od počátku V. republiky do poloviny 90. let minulého století s menšími výkyvy velmi úzké. Spojitosti mezi některými africkými státy a Francií byly významné již od dob Charlese de Gaulla, který je pokládán za jejich zakladatele.

Vazby afrických frankofonních států na Francii byly přítomné na mnoha úrovních a mohly mít různé podoby. Některé z nich byly institucionalizované, jako tomu bylo například ve finančním systému -Zóny Franku -, nebo byly viditelné například jako dohody o vzájemných spolupracích.⁶¹ Nicméně mnoho dalších není lehké definovat či rozpoznat, a to i přes jejich obecně předpokládanou existenci. Zároveň je nutné podotknout, že i ostatní africké státy se snažily proniknout do tohoto unikátního systému, a stát se tak členy frankofonní rodiny. Výjimku mezi nimi tvořily bývalé belgické kolonie: Rwanda, Burundi, a bývalý Zair a kolonie portugalské: Guinea Bissau, Kapverdské ostrovy, Mozambik, Somálsko a Sierra Leone.⁶² Poté, co zmíněné země získaly nezávislost od původních kolonizátorů, se o ně začala intenzivně zajímat Francie.

V případě Rwandy tyto vztahy fungovaly vesměs podobně. Důvodem těsného až poddanského vztahu některých afrických států vůči Francii byla vidina stability země a upevnění daného režimu. Plány, které díky partnerství s Francií mohly být uskutečněny snadněji. V případě, kdy afričtí politikové měli v pozadí silného partnera – Francii, měli možnost si snáz udržet postavení v rámci své země. Francie si takto získávala obchodní partnery, levné zásobování nerostnými surovinami, měla možnost šířit frankofonní kulturu, ale převážně to byl způsob, jakým bohatly některé vlivné osoby, bohužel, ve většině případů za pomoci korupce a nelegálního obchodu. Důležitým se stal tlak, vyvíjený na pařížsko-africký komplex, během sledu soudních vyšetřování v záležitosti prominentních francouzských osob v různých afrických propojených sítích: bývalý ministr spolupráce -

⁶¹ Je to zóna, která zahrnuje některé africké země, převážně bývalé francouzské kolonie a ve které platí stejná měna – Středoafriický frank, který od roku 1948 měl fixní směnou hodnotu s francouzským frankem. Počátkem roku 1994 došlo k jeho silné devalvaci

⁶² Golan, Tamar. „A Certain Mystery: How Can France Do Everything That It Does in Africa - And Get Away With It?“ *African Affairs* 80, č. 318 (1981): 3 - 11. s. 3.

Michel Roussin, bývalý ministr vnitra – Charles Pasqua, bývalý prezidentský poradce afrických záležitostí – Jean-Christophe Mitterrand - a ředitelé podniku ELF, ti všichni byli podrobeni vyšetřování.⁶³

Je pravda, že i přes různá těžko omluvitelná jednání Francie svým partnerským zemím pomáhala v rozvoji vzdělání, vědy a lékařství. A proto tento vztah fungoval vcelku symbioticky.

Nejen změna francouzsko-africké politiky, ale převážně změna francouzsko-rwandské politiky nastala po personální výměně osob, které měly možnost do dění zasahovat. Smrtí či odchodem z funkcí předních politiků a vlivných osob nastává během druhé poloviny 90. let zřetelná změna postoje vůči africkým státům. Nejprve je zabit prezident Juvénal Habyarimana, který se vždy zasazoval o dobrý vztah Rwandy s Francií. V roce 1995 François Mitterrand opouští svou funkci prezidenta a krátce poté umírá na rakovinu prostaty. Jeho podstatná role ve francouzsko-africké/rwandské politice je nezpochybnitelná.

Po ukončení rwandské genocidy, kdy vojska Rwandské vlastenecké fronty plně přebírají moc v zemi, jsou francouzští vojáci na žádost nové rwandské vlády donuceni k rychlému stažení ze země. Vojáci Rwandské vlastenecké fronty, kteří se tímto navrátili zpět do rodné vlasti, již patřili k anglofonní části populace. Nový režim v zemi se politicky přeorientoval na anglofonní země. Také z tohoto důvodu přestaly být vztahy mezi Rwandou a Francií přátelské. Nový rwandský viceprezident, v současné době nejvlivnější muž v zemi – Paul Kagame - přímo obviňoval Francii z vyvolání a provádění genocidy. Dále také nařknul Francii z ochrany některých členů vlády, která byla podle něj za genocidu v zemi zodpovědná. Zda je pravda na straně Paula Kagameho, není jednoznačné, okolnosti ale napovídají tomu, že měl silný důvod, proč nemít v oblibě francouzskou politiku ve Rwandě. Nejen že při příležitosti své návštěvy v Paříži v roce 1992 byl krátkodobě uvězněn, ale také věděl, jak Francie podporovala bývalý Habyarimanův režim, proti kterému bojoval. Francie naopak vysílala signály, které obviňovaly Kagameho z údajného rozkazu k sestřelení letadla Juvénala Habyarimany. Vztahy obou států se zhoršily a původní přátelství mezi vládními elitami tímto skončilo.

⁶³ Chaffer, Tony. „Franco-african Relations: No Longer So Exceptional?“ *African Affairs* (Oxford University Press) 101, č. 404 (2002): 343 - 363. s. 359.

Dění ve Rwandě mělo dopad na globální francouzskou politiku v Africe. K těmto změnám muselo zákonitě dojít bezprostředně poté, co byly medializovány události rwandské genocidy. Na veřejnost se dostalo více informací, objevovaly se detaily a svědectví, která hovořila o průběhu francouzských vojenských misí v zemi. Celkově se tématu nedávné francouzsko-rwandské politické kooperace začalo věnovat více pozornosti. Problematikou se například zabýval uznávaný francouzský novinář- Patrick de Saint Exupéry, který v té době pracoval pro deník Le Figaro a sám v roce 1994 Rwandu navštívil. Ve svých článcích silně kritizuje počínání francouzských politiků. Mezi další vlivné osoby, které přinášely společnosti informace o událostech ve Rwandě, byl jeden ze zakladatelů organizace „Doktoři bez hranic“ (Médecins sans frontières) Bernard Kouchner.⁶⁴ Jejich zásluhou se staly francouzsko-africké vztahy srozumitelnější i pro běžnou francouzskou veřejnost, více vstupovaly do jejího povědomí. Během desetiletí představovala francouzsko-africká politika spíše něco skrytého, po zveřejnění informací spojených s rwandskou genocidou byli politikové pranýřováni kritikou společnosti. Ovšem bližší pronikání do franko-afrických vztahů od roku 1994 přineslo četné komplikace pro tzv. Pařížsko-africký komplex.⁶⁵ V roce 1999 byla ukončena funkce ministerstva spolupráce – jehož hlavní funkce spočívala v budování politické spolupráce s bývalými francouzskými koloniemi. Od roku 1999 ministerstvo spolupráce nově spadá pod ministerstvo zahraničí. Šlo o další krok, který měl napravit politiku mnohými označovanou jako *Françafrique*.⁶⁶

Obecně se také tvrdí, že po nástupu Jacquese Chiraca do prezidentského úřadu (v polovině roku 1995) poklesl význam francouzské orientace na Afriku. Jacques Chirac nebyl oficiálně tolik spjat s politikou *Françafrique*, jako se tomu dělo u jeho předchůdců. Je tedy možné se domnívat, že hlavními důvody k přerušení vztahů mezi Rwandou a Francií byly personální změny ve vysokých postech obou států.

⁶⁴ Momentálně zastává post ministra zahraničí.

⁶⁵ Chaffer, Tony. „Franco-african Relations: No Longer So Exceptional?“ *African Affairs* (Oxford University Press) 101, č. 404 (2002): 343 - 363. s. 359.

⁶⁶ Association Survie. *La “Françafrique” au rancart?* leden 2001.
http://survie.org/IMG/pdf/BDAF089_Fevrier2001.pdf (přístup získán 29. 04 2010).

7 Závěr

Když v průběhu 70. a 80. let došlo k velkému sblížení mezi Francií a Rwandou a tato africká země začala být jak politicky, tak ekonomicky orientována na ostatní frankofonní státy a Francii, nikdo netušil, jaké formy toto přátelství během 90. let nabere. Postupné utužování francouzsko-rwandských vztahů se jevílo pro svět velmi nenápadné a nenásilné. Ostatně, vědělo se, že Francie má svoji speciální africkou politiku. Tato zvláštní politika byla vždy v případě Francie tolerována. Nejdříve se zdála spolupráce mezi těmito zeměmi velice přínosná, neboť Rwandě bylo po získání nezávislosti od Belgie nabídnuto, aby se začlenila mezi ostatní frankofonní státy. Tyto státy si mezi sebou udržovaly dobré zahraničně-politické vztahy a byly podporovány Francií. Francii se zpočátku přátelství s Rwandou zdálo být také velmi pozitivní, vždyť důvody mohly být převážně geopolitického a ekonomického rázu.

Když se počátkem 90. let Rwanda, konkrétně rwandská vláda v čele s prezidentem Habyarimanou, stala terčem útoků ugandských Tutsijů, pokládající se za Rwandany, zdálo se, že Francie nevěděla, jak by se měla k situaci nejlépe postavit. Možná se domnívala, že pokud se jí podaří tutsijskou armádu RVF zadržet hned zpočátku, vyvaruje se možné markantní změny, která by v regionu nastala, v případě že by byl Habyarimana svržen z postu prezidenta. Jak Francii tak Habyarimanovy vládě francouzsko-rwandské vzájemné vztahy vyhovovaly a ani jeden z nich neměl úmysl je měnit. Problém ale nastal při snaze Rwandské vlastenecké fronty o zbavení Juvénala Habyarimany moci v zemi. Bylo by na místě se domnívat, že Francie chtěla udržet zaběhnuté vztahy s Rwandou, a proto se rozhodla vojensky a politicky zareagovat. Zprvu Francie vojensky podporovala vládní rwandskou armádu v boji proti Rwandské vlastenecké frontě. Poté byla vyzkoušena metoda politická, při níž Francie, ale i Spojené státy, měly snahu o zklidnění politické situace ve Rwandě s pomocí ujednání mírových dohod z Aruši. Dohody ale nevedly k usmíření stran, protože několik měsíců poté byl spáchán atentát na prezidenta Habyarimanu, po jehož smrti vypukla v zemi genocida.

Během genocidy Francie podnikla některé kroky, které příliš nesvědčí o jejích „nepolitických“ záměrech. Mapování francouzsko-rwandských vztahů po konci genocidy v roce 1994 vede k přesvědčení, že události, které proběhly ve Rwandě během první poloviny 90. let, opravdu měly fatální dopad na francouzsko-rwandské vztahy. Jedním z prvních příkladů byla neúčast Rwandy na Francouzsko-africkém summitu v Biarritz, kam Rwanda nebyla poprvé od doby svého členství pozvána. Na druhou stranu, také z pozice nové

rwandské vlády nebyla ochota již tolik spolupracovat jako dříve. Důkazem by mohl být i fakt, že Rwanda postupně přijala angličtinu jako úřední jazyk země.

Přesto se nabízí několik faktorů, které se zdají být ve věci utlumení francouzsko-rwandských vztahů významné. Buďto tím byly osobní neshody mezi novými představiteli států, nebo nová orientace Rwandy na anglofonní země, či kombinace obou faktorů. Přesný důvod oslabení vztahů Francie a Rwandy je tedy možné spíše odhadovat.

Do budoucna se pravděpodobně vztahy mezi Francií a Rwandou budou nadále vyvíjet. Důležitým krokem byla únorová návštěva francouzského prezidenta Sarkozyho, při které uvedl, že Francie během genocidy 1994 udělala některé chyby. Neuvedl však charakter těchto chyb, ani se za zmíněné pochybení neomluvil. Jeho návštěva byla ale prvním krokem k navázání vzájemných vztahů. Několik dnů po této návštěvě se v novinách začaly objevovat články, týkající se vdovy po bývalém rwandském prezidentovi Habyarimanovi. Agathe Habyarimanová, která žije ve Francii, byla několik dní po Sarkozyho únorové návštěvě zadržena a vyslýchána ohledně své role ve rwandské genocidě. A tak je možné, že nám teprve budoucnost odhalí některé informace, které nám pomohou lépe pochopit minulost složitých francouzsko-rwandských vztahů.

8 Summary

The aim of this thesis is to bring light to the nature of Franco-Rwandan relations during the first half of the 1990s. This work attempts to chart the changing relationship between these countries before and after the two events (civil war and genocide). This work also attempts to pinpoint the depth of the interruption in Franco-Rwandan relations. This thesis also brings to light the influence of personal relationships between high-profile political actors upon international relations.

Throughout the decades preceding the mentioned Rwandan events, France tried to support the regime of President Habyarimana. After Habyarimana's assassination, and after the genocide, a new oppositional government was formed, which was not supported by French elites. Changes amongst highly-ranked political offices in Rwanda were caused by these two events that happened between 1990 and 1994. After the turnover, the relationship between the countries declined.

Conflict between the nations first began after the Rwandan Patriotic Front, a military Tutsi organization from the south of Rwanda and neighboring Uganda, intervened in the capital. The Rwandan Patriotic Front (hereafter known as RPF), opposed Habyarimana's regime, but wished to return to their motherland. As a supporter of the seated power, Habyarimana, France sent military aid to the region to protect the regime.

After the assassination of Habyarimana on the 7th of April, 1994, genocide broke out. This event was a significant factor in the strain on Franco-Rwandan relations. The genocide involved massive discrimination and killing of Tutsis. France responded to the crisis by sending two military operations to the region. These operations were labeled as humanitarian, but had other motivations which became a target of inspection and criticism.

Resulting from the Tutsi attack and following genocide, a new political regime was formed in Rwanda. This new regime precipitated a change in Franco-Rwandan relations. Rwanda began to become more oriented towards anglophone countries, and subsequently changed its official language to English. France stopped inviting Rwanda to summits and meetings for all francophone countries. The main reason for the changing in political relationships can be noted in the changes of high-ranking personnel in both countries. Heads of states in both France and Rwanda were changed during one year. The new French president, Jacques Chirac's policy ceased to be as oriented towards Africa as his predecessor,

François Mitterrand. From the other side, the new leader of Rwanda, Paul Kagame, was well known for his aversion against France. The controversial topic of French military operations in Rwanda may account for this inversion in Franco-Rwandan relations.

9 Použitá literatura a prameny

Assemblée Nationale. „Mission d'information sur le Rwanda.“ *Assemblée Nationale*. 15. 12 1998. http://www.assemblee-nationale.fr/11/dossiers/rwanda/r1271.asp#P1992_263220 (přístup získán 30. 03 2010).

Association Survie. *La “Françafrique” au rancart?* leden 2001. http://survie.org/IMG/pdf/BDAF089_Fevrier2001.pdf (přístup získán 29. 04 2010).

Bell - Fialkoff, Andrew. *Etnické čistky*. Praha: Práh, 2003.

Dobiáš, Zdeněk. *Organizace Africké jednoty*. 11. 01 2008. http://www.mzv.cz/addisababa/cz/o_zemich_akreditace/africka_unie/historicky_vyvoj_v_dat ech/organizace_africke_jednoty_oaj_aneb.html (přístup získán 22. 04 2010).

Evropská společenství. *Tezaurus EUROVOC : Oblast 76 Mezinárodní organizace*. 2006. http://europa.eu/eurovoc/PDF/dom_76_CS.pdf (přístup získán 03. 03 2010).

Fuchsová, Margita. „České předsednictví ve východní Africe.“ *Mezinárodní politika XXXIII*, č. 7 (2009): 15.

Golan, Tamar. „A Certain Mystery: How Can France Do Everything That It Does in Africa - And Get Away With It?“ *African Affairs* 80, č. 318 (1981): 3 - 11.

Goutex, Jean-Paul. *Un génocide secret d'État : La France et le Rwanda 1990-1997*. Paris: Éditions Sociales, 1998.

Hughes, Jean-Paul. *Sommets Afrique-France - Prime à la démocratisation?* . 30. janvier 2003 . http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/pays-zones-geo_833/afrique_1063/sommets-afrique-france_326/prime-democratisation-16eme-sommet-baule-1990_1578.html (přístup získán 22. 02 2010).

Human Rights Watch Fédération Internationale Des Ligues Des Droits De L'Homme. *Aucun témoin ne doit survivre*. Paris: Karthala, 1999.

Chaffer, Tony. „Franco-african Relations: No Longer So Exceptional?“ *African Affairs* (Oxford University Press) 101, č. 404 (2002): 343 - 363.

Chrétien, Jean-Pierre. *Rwanda Les médias du génocide*. Paris: Karthala, 2002.

Kroslak, Daniela. *The Role of France in the Rwandan Genocide*. 1. vydání. [India]: C.Hurst & Co., 2007.

Kybal, Tomáš. 8. června zemřel africký prezident, gabonský Omar Bongo, symbol francouzské Afriky. 01. 07 2009. http://www.rozhlas.cz/komentare/portal/_zprava/601716 (přístup získán 05. 05 2010).

Lavroff, Dmitri Georges. *Conduite de la politique étrangère de la France sous la Ve république*. Bordeaux: Presses Universitaires de Bordeaux, 1995.

Lefèvre, Patrick, a Jean-Noël Lefèvre. *Les militaires belges et le Rwanda 1916 - 2006*. Bruxelles: Racine, 2006.

„Les 22 premières conférences des chefs d'état de France et d'Afrique.“ *France Diplomatie*. http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/IMG/pdf/B0100_-fiche22sommets.pdf (přístup získán 2010 05).

Lugan, Bernard. *François Mitterrand, L'armée française, et le Rwanda*. Courtry: ÉDITIONS DU ROCHER, 2005.

Melvern, Linda. *People Betrayed : The Role of the West in Rwanda's genocide*. 8. Cape Town: NAEP, 2008.

Moghalu, Kingsley Chiedu. *Rwanda's Genocide : The Politics of Global Justice*. Editor: 1. New York: Palgrave McMillan, 2005.

Pottier, Johan. *Re-Imagining Rwanda: Conflict, Survival and Disinformation in the Late Twentieth Century*. Cambridge: Cambridge UNIVERSITY PRESS, 2002.

SurplusKnowledge. *RTLM Tapes*. 2010.

http://surplusknowledge.com/index.php?option=com_content&view=article&id=53&Itemid=60 (přístup získán 02. 05 2010).

Survie Lorraine. *François Mitterrand, et l'Afrique, petit inventaire*. 26. 03 2010.

<http://survie.lorraine.free.fr/documents/miterrand.htm>.

Ternon, Yves. *L'État criminel : Les Génocides au XXe siècle*. Paris: Seuil, 1995.

United Nations. *UNAMIR*. <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unamirS.htm> (přístup získán 27. 4 2010).

Wallis, Andrew. *Silent Accomplice : The Untold Story of France's Role in the Rwandan Genocide*. Editor: 1. London: I. B. Tauris, 2006.

Ostatní zdroje:

Le Monde

Le Figaro

International Herald Tribune

France 24

The Guardian

Libération